

SLORDIG EN OVERHAAST TEWERK GAAN: KLEIN LEXICON VAN VLAAMSE DIALECTWOORDEN

Magda Devos en Veronique De Tier

1. Inleiding

Vlamingen heten een noest werkend volkje te zijn. "Wirken, wirken, tot da'k er bij valle", zo verwoordt Boer Van Pamel in het alombekende stuk van Buysse het arbeidsethos van de kleine man in de tijd dat diens leven welhaast alleen bestond uit "labeuren", "travakken", "tjolen" en "afzien". Hoezeer die kleine man ook werd uitgezogen door kasteelheren en kapitalisten, en hoe groot ook zijn machteloze ontevredenheid om zijn lot, de plicht tot wroeten in het zweet zijns aanschijns was hem van kindsbeen af zodanig ingepeperd, dat die hem tot tweede natuur was geworden.

Intussen is Vlaanderen onherkenbaar veranderd. Het achterlijke landje van arme boeren en een verpauperd stedelijk proletariaat evolueerde in ijtempo tot een moderne, industriële samenleving. Een slagkrachtige arbeidersbeweging rekende af met de rauwe uitbuiting, gaf de bezitslozen zelfbewustzijn en waardigheid, en bevocht een stelsel van sociale wetten en vangnetten, die de tastbare inhoud vormen van ons moderne begrip 'verzorgingsstaat'. Een verhoging van de levensstandaard zoals in de voorbije halve eeuw is uniek in de geschiedenis; toestanden als in het gezin Van Pamel zijn voor de jongeren van vandaag even onvoorstelbaar als betaal-

de vakantie dat was voor de wevers uit de Gentse cités van de negentiende eeuw.

Maar hoezeer alles ook veranderde, één ding bleef diep verankerd in het waardenstelsel van de Vlaming: arbeid is plicht, ijver strekt tot waardering, goed werk afleveren is een zaak van eer. Wie naarstig en zorgvuldig werkt, handelt zoals het hoort; wie lui is, knoeit en de kantjes afloopt, overtreedt de maatschappelijke code, en kan op weinig clementie rekenen.

Het ingewortelde arbeidsethos van de Vlaming komt op treffende wijze aan het daglicht in de manier waarop hij spreekt over arbeid en luiheid, over professionaliteit en geklungel, over de "eerste stielman" en de "bronselaar". De enquêtes van het project *Woordenboek van de Vlaamse dialecten* over het woordveld "arbeid" en "luiheid", brengen dat overduidelijk aan het licht. De bevindingen van die bevraging bevestigen bovendien een regelmatigheid in het volkse discours: de voorraad aan uitdrukkingen voor wat positief wordt bevonden, is erg bescheiden in vergelijking met de woordenrijkdom die betrekking heeft op alles wat in de ogen van de dialectspreker niet deugt. Iets gelijkaardigs valt bij voorbeeld te constateren bij de benoeming van menselijke karaktereigenschappen en gedragskenmerken,

een onderwerp waarover we eerder in dit tijdschrift een bijdrage publiceerden (zie OVZ 73, 1998, blz. 226-237). Het gunstige aan de mens, zijn gedragingen en zijn manier van handelen behoeft zichtbaar weinig commentaar, het negatieve daarentegen blijkt een krachtige bron van taalcreativiteit. Dat verschil in benoemingswijze weerspiegelt een verinnerlijkt principe: het goede is het normale, het negatieve een inbreuk op de wenselijke gang van zaken. "Goede wijn behoeft geen krans" blijkt dan ook het motto bij de zuinigheid die de mens aan de dag legt om maatschappelijk wenselijk gedrag te loven. Des te creatiever is hij echter als het erop aan komt negatieve kenmerken van de medemens en laakbaar gedrag aan de schandpaal te nagelen.

Deze bijdrage handelt over werkwoorden en uitdrukkingen die blijkens een schriftelijke rondvraag in de Oost- en West-Vlaamse dialecten gebruikt worden voor een paar begrippen in verband met 'slordig en met overhaasting te werk gaan'. De verzamelde gegevens laten er geen twijfel over bestaan dat we hier met een behoorlijk gevoelsgeladen segment van de woordenschat te maken hebben. Zelden worden de opgevraagde werk- en handelwijzen in objectieve termen beschreven, in de regel grijpt de taalgebruiker naar gekleurde woorden en uitdrukkingen, waarmee hij lucht kan geven aan zijn afkeurende houding tegenover het benoemde. In onze oogst aan woorden en wendingen springen enkele zaken in het oog die kenmerkend

zijn voor alle sectoren van de woordenschat waar de subjectieve houding van de spreker in sterke mate de keuze van de taalmiddelen beïnvloedt.

Om te beginnen beschikken vrijwel alle informanten over meerdere uitdrukkingen voor de opgevraagde begrippen in verband met onzorgvuldig werken. Het verschil is doorgaans niet van referentiële aard - waarmee we bedoelen dat met die verschillende uitdrukkingen ook verschillende manieren van onzorgvuldig werken worden beschreven - maar ligt in de emotionele lading van de uitdrukkingen zelf, m.a.w. in hun *connotatie*. Die subjectieve component varieert van lichte ironie over spot tot regelrechte afkeuring en zelfs afkeer en minachting. Hoe groter de ergernis van de spreker, hoe sterker het gekozen taalmiddel en hoe groter de verleiding om uit de platste taalregisters te gaan putten.

In de tweede plaats lopen de benamingen voor verwante begrippen sterk doorheen. In de betreffende WVD-enquête maakten we, op grond van onze eigen dialect-intuïties, onder meer een onderscheid tussen de volgende drie begrippen: (1) onzorgvuldig werken in het algemeen, ongeacht reden of oorzaak, (2) iets slordig afwerken **door overhaasting** en (3) iets haastig en slordig **in elkaar steken** (waarbij dus ook gedacht wordt aan het product van het werk). Welnu, bij elk van die drie vragen keerden dikwijls dezelfde woorden terug. Ook dat hangt samen met de gevoelsgeladenheid van de materie. De taalgebruik-

ker bekommert zich immers meer om de kracht en de schilderachtigheid van de uitdrukking dan om de exacte weergave van begripsmatige verschillen, die trouwens objectief gesproken al vrij klein zijn.

In de derde plaats neemt de taalgebruiker in zijn emotionele drang tot expressiviteit gemakkelijk zijn toevlucht tot allerlei strategieën om zijn verwoording sterker, origineler, kleurrijker te maken: individuele scheppingen, vervormingen van bestaande woorden, variaties op en uitbreiding van bestaande uitdrukkingen, e.d.m. Het is dan ook niet te verwonderen dat het arsenaal aan dialectische uitdrukkingen voor emotioneel geladen onderwerpen heel wat individuele bedenkensels omvat. Hoe sterker de subjectiviteit van de spreker tegenover het benoemde, hoe gemakkelijker die spreker in zijn eentje de creatieve toer op gaat. Onze gegevens staan dan ook bol van de zogenaamde unica: uitdrukkingen die door maar één informant werden opgegeven. Vanwege beperkingen die zo dadelijk worden toegelicht, kunnen we in dit artikel onmogelijk alle individuele vondsten ten tonele voeren, maar met de enkele voorbeelden in de hierna volgende paragrafen, proberen we toch enkele staaltjes van deze volkse scheppingsdrang te geven.

Al bij een eerste verkenning van de binnengekomen antwoorden op onze vragenlijst, bleek het een onmogelijke opdracht om binnen het bestek van dit artikel het hele woordveld te overzien.

Na een grondiger analyse van het materiaal leek het ons zinvol onze bespreking te beperken tot de dialectische verwoording van twee begrippen, die weliswaar ten nauwste met elkaar verwant zijn, maar toch tot talige onderscheiding aanleiding geven, nl. (1) 'slordig, ondeskundig werken (in het algemeen)' (par. 3) en (2) 'té haastig, en daardoor slordig tewerk gaan' (par. 4). Voor elk van die begrippen worden de gevonden werkwoorden behandeld in alfabetische volgorde. In ons oorspronkelijk opzet wilden we naast werkwoorden ook vaste woordverbindingen en uitdrukkingen behandelen, maar bij nader inzicht bleken die laatste zo talrijk en gevarieerd, dat er zich ook op dat niveau een selectieve aanpak opdrong. Alleen uitdrukkingen die naar vorm en betekenis onmiddellijk aansluiten bij de behandelde werkwoorden, worden ter sprake gebracht, en wel in het commentaar bij het betreffende werkwoord. Zo maken we b.v. wel melding van een verbinding als *roffel de schoffel*, en van een uitdrukking als [*iets doen*] in een *schoffelscheut*, omdat die direct samenhangen met de werkwoorden *roffelen* en/of *schoffelen*, en bovendien een bijkomende illustratie vormen van wat over die werkwoorden wordt gezegd. Alle andere uitdrukkingen, b.v. *er met zijn muts/klak naar smijten*, *er zijn voeten/hielen/botten/gat/kloten aan vegén*, *iets half ten eerze / half te staarte / half zijn gat / half zijn kloten doen*, blijven buiten beschouwing.

2. Enkele toelichtingen en opmerkingen bij het lexicon

2.1. Over de vorm van de verzamelde werkwoorden

Opvallend is dat veel van behandelde werkwoorden zogenaamde frequentatieven zijn: ze bestaan uit een stam + het achtervoegsel *-elen* of *-eren* (b.v. *bronselen*, *brokkelen*, *foefelen*, *knosselen*, *knutselen*). Ooit ontstonden zulke vormen uit werkwoorden met dezelfde stam + de uitgang *-en*. Een werkwoord als *brokkelen* bij voorbeeld verhoudt zich tot het oudere *brokken* zoals o.m. *huppelen*, *druppelen*, *klapperen* en *sijpelen* tot respectievelijk *huppen*, *druppen*, *klappen* en *sijpen/zijpen*. In oorsprong beklemtonen frequentatieven de herhaling van een gebeuren ("klapperen" b.v. is voortdurend "klappen"), bij uitbreiding drukken ze ook de intensiteit van een handeling uit.

Verder treffen we in onze gegevens nogal wat vervormingen van bestaande woorden aan, en vooral veel zogenaamde compromisvormen of contaminaties, d.w.z. woordvormen die voortkomen uit vermenging van bestaande, synonieme of betekenisverwante uitdrukkingen. Een voorbeeld van dit verschijnsel dat in alle schoolboekjes staat, is *optelefoneren*, een mengproduct van de gelijkbetekenende werkwoorden *telefoneren* en *opbellen*. Zoals dit voorbeeld aantoont, vormen contaminaties geen exclusief

kenmerk van subjectief gekleurd taalgebruik, maar ze zijn er wel opmerkelijk sterk in vertegenwoordigd. Om te beginnen is veelnamigheid daar de regel, d.w.z. dat alternatieve uitdrukkingen voor hetzelfde naast elkaar voorkomen, wat gemakkelijk aanleiding geeft tot vermenging. Daar komt nog bij dat juist bij emotioneel taalgebruik de etymologische accuraatheid van de uitdrukking veel minder een rol speelt dan de expressieve kracht ervan.

2.2. Over de geografische spreiding

Bij de bespreking van werkwoorden en uitdrukkingen vermelden we telkens waar ze zijn opgetekend, en hoe frequent ze blijkens ons materiaal voorkomen in een provincie of streek.

Daarmee pretenderen we echter geenszins een exact beeld te geven van de reële geografische verspreiding. Naar alle waarschijnlijkheid zijn heel wat woorden ruimer bekend dan uit onze enquête af te leiden valt. Dat heeft alles te maken met de "veelnamigheid" waarover we het al hadden in de inleiding, en met de manier van opvragen, nl. aan de hand van vragenlijsten waarop de medewerkers de dialectwoorden moeten invullen voor de begrippen die in de vraag worden omschreven. Het is een illusie te geloven dat de invullers na elke vraag meteen ook alle in hun dialect beschikbare uitdrukkingsmogelijkheden opgeven, zoiets vergt al te veel zoekwerk in het mentale woordenboek. Hoeveel alternatieven er worden opgegeven, en welke, hangt in gevoels-

geladen domeinen van de woordenschat sterker dan in neutrale samen met het "profiel" van de informant: zijn taalvaardigheid, zijn vermogen en bereidheid om de eigen kennis en intuïties af te tasten, en zijn opvattingen over wat nu meer of minder als "dialect" te beschouwen valt. Vooral dat laatste weegt zwaar door wanneer aan de bevroegde begrippen verschillende verwoordingen van uiteenlopende expressiviteit en emotionele geladenheid beantwoorden. Weliswaar geldt voor de meerderheid van de informanten dat de uitdrukkingen die ze vermelden ook de gebruikelijkste zijn in hun dialect, maar een algemene regel is dat niet. Sommigen gaan voorbij aan het courante, en zoeken juist naar het ongewone, het bizarre, het schilderachtige of het scabreuze, waaraan kennelijk een hogere graad van dialecticiteit wordt toegevoegd.

Gegeven de zojuist genoemde beperkingen van ons materiaalbestand - beperkingen die alleen door (mondelijke) navraag verholpen kunnen worden - is het niet zinvol om de verspreiding van alle verzamelde woorden op één of meer woordkaarten af te beelden. Voor de kaartjes bij de volgende paragrafen hebben we de gegevens dan ook behoorlijk gezift. Alleen termen die op de kaart een gebied vormen, zijn in aanmerking genomen. Van een dergelijk kaartbeeld mag verwacht worden dat het de reële geografische toedracht op zijn minst heel dicht benadert.

3. Slordig tewerk gaan, in het algemeen

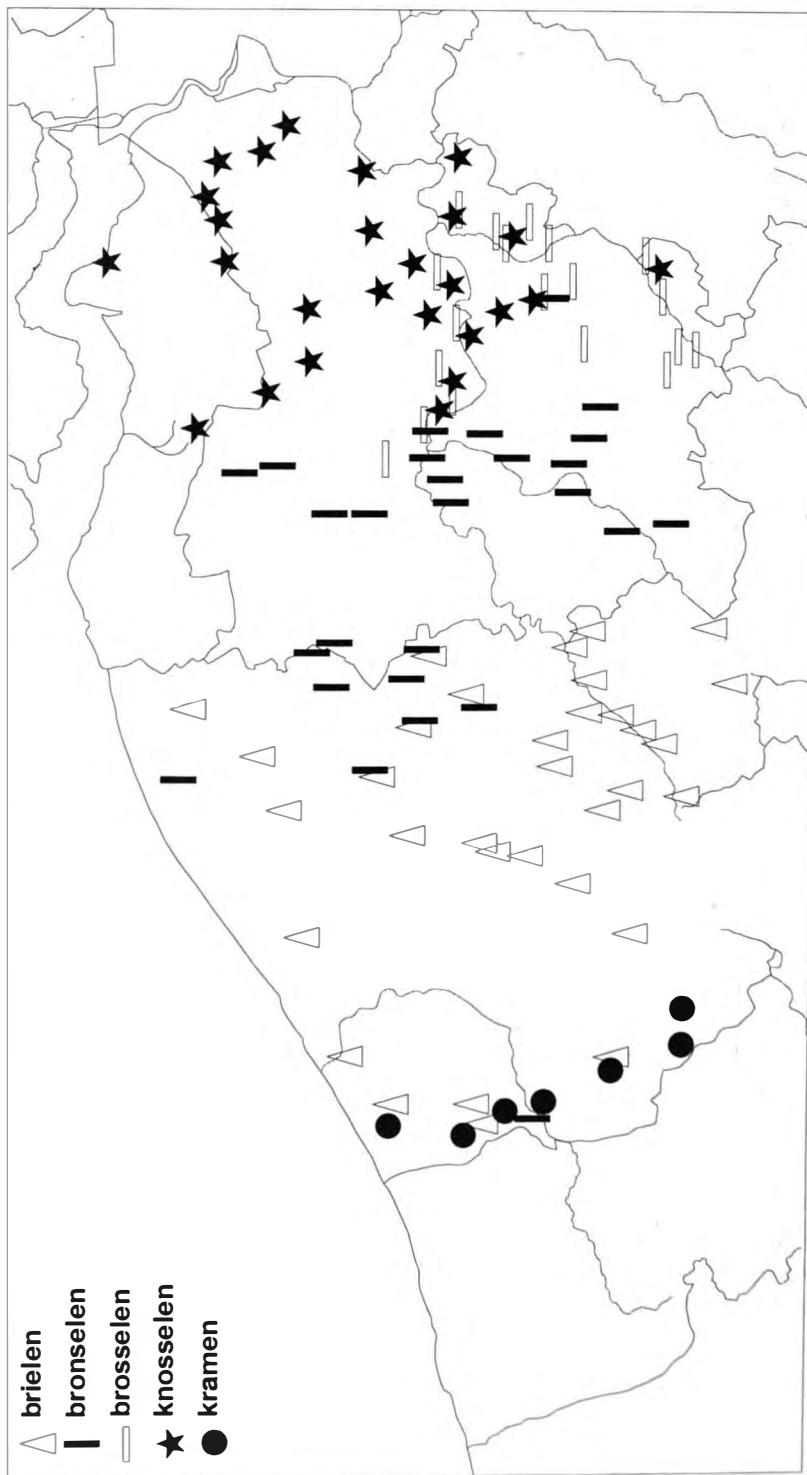
Bricoleren, soms vervormd tot *briscoleren*, is een in Vlaanderen alom verspreid Frans leenwoord, waarnaast net zoals in het Frans ook het substantief *bricoleur* in gebruik is. In onze dialecten worden beide woorden uitsluitend in negatieve zin gebruikt: wie "*bri(s)coleert*" levert knoeiwerk af, en voor het Vlaamse taargevoel kan een "*bri(s)coleur*" niets anders zijn dan een knoeier, een foefelaar, een bronselaar. Anders is het in het Frans, waar beide woorden zonder denigrerende bijbetekenis worden gebruikt. Het Franse *bricoler* betekent 'klussen opknappen als amateur in het vak', en een *bricoleur* is een doe-het-zelver, een handige jongen dus. Denken we maar aan de naam van de winkelketen Brico, een in franstalig België bedachte afkorting van *bricoler*. In Frankrijk heet de corresponderende keten Mister Bricolage.

Klaarblijkelijk is bij ons de gedachte aan '(werk van) iemand die geen scholing in het vak heeft genoten' geëvolueerd tot '(werk van) iemand die denkt dat hij het vak beheerst, of van wie men deskundigheid verwacht, maar die, tot algemene ergernis, er niets van terecht brengt'.

Brielen is typisch voor centraal en zuidelijk West-Vlaanderen, maar wordt toch ook hier en daar in het noorden van de provincie gesignaleerd. Het woord wordt in ruime zin toegepast op allerlei vormen van onzorgvuldig, ordeloos,

KAART 1 : ONZORGVULDIG WERKEN

slonzig handelen. De Bo omschrijft het woord op plastische wijze als volgt: "Doorenmengelen en verwarrelen, mismas maken, morsen, zonder orde noch spaarzaamheid te werke gaan. Een huisvrouw brielt, wanneer zij alles orde-loos en slordig verricht. De kinders brielen (plassen, ploeteren) in vuil water of slijk. Een kind brielt aan tafel, wanneer het onzindelijk eet en swieselt. Een winkelier brielt, wanneer hij zijne zaken niet waarneemt en zijne rekeningen niet bezorgt ..."

Over de afstamming van het woord heerst nog onzekerheid. De Bo denkt dat het een samentrekking is van een oudere vorm *briedelen*, dat zelf een versterkend frequentatief zou zijn van *brieden*, een werkwoord dat hij aantrof in het 16e-eeuwse woordenboek van Kiliaan in de betekenis 'brouwen'. Theoretisch is die verklaring niet uitgesloten, maar er zijn voorlopig te weinig bewijzen beschikbaar om ze hard te maken. Zo valt er in onze taal nergens, ook niet in historische bronnen, een spoor te bekennen van een werkwoord *briedelen*, en waar Kiliaan de vorm *brieden* vandaan heeft, blijft tot op vandaag een raadsel, want ook die blijkt nergens in een oude tekst voor te komen. Misschien bevat de stam van deze werkwoorden een zeer oude wisselvorm van het zelfstandig naamwoord dat we in *broddelen* vermoeden (zie bij dat woord), en dat wellicht tezamen met Engelse *broth* teruggaat op een Germaanse grondvorm **brod* met betekenis 'bouillon, soep, saus'. In die hypothese heeft *brielen* wel heel oude

wortels in de Germaanse erfwoordschat.

Er is echter nog een tweede mogelijke denkpijpe. Het bewuste **brod* werd al heel vroeg ontleend in het volkslatijn, de verre voorloper van het tegenwoordige Frans, waar het op zijn beurt aan de oorsprong ligt van een hele woordfamilie, met vertegenwoordigers in alle Romaanse talen. Een Franse nazaat ervan is het werkwoord *brouiller*, dat betekenissen heeft als 'in de war brengen, dooreenklutsen, kladden' (vanwaar dan weer *brouillon* 'kladboek' en *brouillard* 'vloeipapier'). Nu zou het wel eens kunnen dat Vlaams *brielen* in plaats van een oeroud Germaans erfwoord een jongere ontlening is aan dit Franse *brouiller*. Semantisch is daar alvast geen bezwaar tegen, want uit betekenissen als 'verwarren, dooreenklutsen' ontwikkelt zich gemakkelijk de toepassing 'morsig, slordig, onnauwkeurig werken', getuige onder meer de evolutie die zich voltrok aan de verder te bespreken werkwoorden *knosselen* en *knutselen*.

Een argument ten gunste van een Franse oorsprong is wel dat het West-Vlaams in dezelfde betekenis sfeer van *brielen* ook de vormen *broelen* en zelfs, nog dichter bij het Frans, *broejen* kent. In welke fase van zijn klankontwikkeling de Franse vorm het woord dan wel ontleend zou zijn, en hoe de verschillende Vlaamse varianten zich chronologisch tot elkaar verhouden, blijft voor discussie vatbaar, maar de mogelijkheid dat het trio *brielen*, *broelen*, *broejen* tot het etymologi-

sche netwerk van het Franse *brouiller* behoren, is o.i. plausibel genoeg om nader te worden onderzocht.

Broddelen komt zowat overal in Vlaanderen voor in de betekenis 'slordig, waardeloos werk verrichten'. Het is een frequentatief van *brodden*, dat op zichzelf al de betekenis heeft van 'een werk door onhandigheid bederven of verknoeien' (WNT III-1, 1410) en dat ook vervat zit in het gelijkbetekenende, Nederlandse werkwoord *verbrodden*. Aan de oorsprong van *brodden* ligt waarschijnlijk een zelfstandig naamwoord *brodde*, dat in het WNT (III-1, 1406) verklaard wordt als 'verwarde, niet wel geschikte en ordelijke zaak, warboel', maar waarvan de verdere oorsprong in dat woordenboek niet wordt opgehelderd. Het verwondert ons een beetje dat het WNT niet wijst op een mogelijke verwantschap met het Engelse *broth*, wat ons inziens toch duidelijk voor de hand ligt, aangezien dit woord 'bouillon, soep' betekent. Het begrip 'soep' wordt immers gemakkelijk in verband gebracht met warboelen en onoverzichtelijke situaties, denken we maar aan de Nederlandse/Vlaamse uitdrukkingen *het is één soep* ('het is een echte chaos'), *het loopt in de soep* ('het raakt hopeloos in de war'), *dat volk, dat is soep* ('rapalje, tuig van de richel').

Zowel *broddelen* als *brodden* staan in de idiotica van Teirlinck en De Bo. Affectieve wisselvormen van het frequentatieve werkwoord, die overigens ook in het WNT vermeld staan, zijn

brobbelen (door ons opgetekend in Oostende en Snaaskerke) en zijn Brabantse variant **broebelen** (één keer geattesteerd, t.w. in het Brabants gekleurde dialect van het Oost-Vlaamse Meerbeke).

Brokkelen komt volgens onze informatie alleen in de provincie West-Vlaanderen voor, maar vermoedelijk is het ook in Oost-Vlaanderen niet onbekend, aangezien onze informant uit Sleidinge gewag maakt van *brokkelaar* voor iemand die knoeiwerk verricht. *Brokkelen*, alweer een frequentatief, gaat via het werkwoord *brokken* terug op het zelfstandig naamwoord *brok*. Uit de letterlijke betekenis 'in kleine stukken breken' ontwikkelde zich een figuurlijke, nl. 'kapot maken, verknoeien' en vandaar ook: 'er niets van terecht brengen'. Een vermeldenswaardig detail in dit verband is wel dat een "brokkelaar" hier en daar *brokkeleur* wordt genoemd, wat ongetwijfeld aan invloed van het eveneens gangbare *bricoleur* is toe te schrijven.

Bronselen, met varianten **brondselen** en **pron(d)selen**, is niet alleen ruim verspreid over de twee Vlaamse provincies, maar duikt ook geregeld in Brabant op. De oorsprong van het woord is nog niet afdoend verklaard. Volgens het WNT gaat het om versterkende frequentatieve vormen uit een ouder, verdwenen werkwoord *bron(d)sen* of *pron(d)sen*. Op hun beurt zouden die werkwoordelijke vormen ontstaan zijn uit een - eveneens verdwenen - zelfstandig naamwoord

met betekenis 'waardeloos spul, rommel'. Daarop zou ook het werkwoord *prondelen* teruggaan.

In onze enquêtegegevens komen enkele werkwoorden voor die o.i. mogelijk als vervormingen van of compromisvormen met *bronselen* te verklaren zijn: **brosselen**, vrij frequent vermeld in de oostelijke helft van Oost-Vlaanderen, zal wel ontstaan zijn door vermenging met het daar eveneens gebruikelijke *knosselen*; bij **fronselen** (Poperinge) valt te denken aan vermenging van *bronselen* en het alom verspreide *foefelen*; achter **brinselen** (Rollegem-Kapelle) zit stellig het ter plaatse algemeen gebruikelijke *brielen*, en in **frutselen** (Outrijve en Baasrode) lijken *bronselen*, *foefelen* en *prutsen* dooreengeklutst.

Defelen (uitspraak *deefɔln*, met scherplange *ee*), sporadisch opgegeven in het westen van Oost-Vlaanderen en in de omgeving van Tielt, is een woord waarvan de afstamming voorlopig onverklaard blijft. Noch het WNT, noch de etymologische woordenboeken maken er melding van; dat het in oorsprong een frequentatief zou zijn, lijkt weinig waarschijnlijk, aangezien er nooit een werkwoord *defen* schijnt te hebben bestaan. Misschien is *defelen* op de een of andere manier gelieerd met de familie van het betekenisverwante *teeuwelen*, een West-Vlaams frequentatief van het etymologisch evenzeer duistere *teeuwen*. Naast de vorm *teeuwelen* somt De Bo een hele resem varianten op, o.m. *tebbelen*, *teefelen*, *teetelen*, *teffelen*,

tewwelen. *Defelen* heeft, in het West-Vlaams, met de groep van *teeuwelen* twee toepassingen gemeen, t.w. 1) 'kieskauwen, traag en met tegenzin eten', 2) 'strelen, bepotelen, overdreven betasten en daardoor bezoedelen'. De Bo geeft deze betekenissen alleen voor *teeuwelen* en varianten, volgens Desnerck worden in het Oostends beide werkwoorden voor 'kieskauwen' gebruikt; bij *daifeln* (= *defelen*) staat bovendien ook de tweede betekenis vermeld, en bij *taiweln* (= *teeuwelen*) de stellig daarvan afgeleide toepassing 'plagen, tergen, sarren; de katte taiweln: de kat plagen'.

Mogelijk moeten we voor de woordgeschiedenis van *defelen* vertrekken van nog een andere, alleen bij De Bo vermelde West-Vlaamse betekenis: 'brijen deegachtig maken. *Een kind deefelt aan tafel als het onzindelijk in dikke lepelspijs roert en wroet, of zijne aard-appels, boonen, enz. in moes plettert en smoeselt. Men deefelt op het land, als men er op werkt terwijl het nog zeer nat is. ... Men deefelt in eene straat, als men er het slijk met de voeten kneedt om er door te geraken...*' In het licht van die verklaring zou *deefelen* een vergelijkbare betekenisevolutie gekend hebben als *mooschen* en *morsen*: van 'morsig of ploeterend omgaan met brijachtige substanties, zoals spijs, modder, enz.' naar 'knoeien' in het algemeen. Dit semantische gegeven levert ons een aanknopingspunt voor de vormelijke reconstructie van *deefelen*, nl. dat het, net zoals *mooschen* en *morsen* afgeleid van is van een zelfstandig naamwoord, in dit

geval *deef*, dat we in de betekenisfeer van brij, deeg, en soortgelijke stoffen zouden moeten situeren. Dan wordt het wel erg verleidelijk om dit *deef* te interpreteren als een oude, en sinds lang verdwenen klankvariant van *deeg*. We worden in dat vermoeden gesterkt als blijkt dat één van onze zusters talen, het Engels, de tegenhanger *deeg* diezelfde wisseling vertoont: naast vormen met *-g*, zoals *dough*, kennen de dialecten ook vormen met *-f* aan het wordeinde, b.v. *duff*. Overigens zijn ook binnen onze taal parallellen te vinden van *g/v*-wisseling aan het wordeinde, getuige de variatie *betraaf/betraag* 'biet', *kraachs/ kraafs* 'verkeerd, omgekeerd' (etymologisch: *keer-haafs*), *hecht/heft* 'steel van een mes'.

In Zomergem werd **briefelen** opgegeven, een compromisvorm van *defelen* en één van de *br*-frequentatieven, vermoedelijk *bronselen*.

Fikfakken voor 'onzorgvuldig werken' blijkt bekend in de zuidoosthoek van West-Vlaanderen en in het Land van Waas. Het is een klankexpressieve vorming met sterk denigrerende bijklank, waarachter onder meer werkwoorden zouden schuilen uit de wijd verbreide groep van *fikken*, *fikkelen* en *figgelen*, alle met toepassingen in de sfeer van 'stuntelig, zonder kennis van zaken, met gebrekkig materiaal te werk gaan' (zie het WNT onder deze trefwoorden). Ook *faggelen* wordt door het WNT mee aan de oorsprong van *fikfakken* gelegd. Dat werkwoord draagt in zijn ruime dialectische verspreiding allerlei verwante bete-

kenissen, zoals o.m. 'zich onbeholpen voortbewegen', 'scharrelen', 'moeite hebben, bepaaldelijk om de eindjes aan mekaar te knopen' (zie WNT). Verwant hiermee is *fakken* zoals het wordt gebruikt in Oostende en omgeving, nl. voor luieren, niets uitvoeren (Desnerck), waarnaast het substantief *fakke* 'luie vrouw'. Uit *fikfakken* ontstond het substantief *fikfak*, dat even denigrerend klinkt ter aanduiding van waardeloze dingen, brol, rommel.

Foefelen is algemeen bekend in Vlaams-België. Het is een versterkend frequentatief van *foefen*, dat in verschillende Zuid-Nederlandse dialecten nog bekend is in de betekenis 'bedriegen, foppen'. De stam van het werkwoord is ongetwijfeld het zelfstandig naamwoord *foef*, niet op te vatten in de huidige Nederlandse betekenis 'uitvlucht, praatje waarmee men zich uit de slag wil trekken', maar in de oudere toepassing 'waardeloze lap, vod, slons'. Een informant uit het Frans-Vlaamse Kassel, die ons te woord stond over de vakterminologie van de timmerman, kende dit woord nog in de betekenis 'doekje'. Hij gebruikte namelijk een "*foef*" om zijn zagen in te vetten. Verwant is ook het Antwerpse *foef* in de betekenis 'mislukking', b.v. *Het feest was maar een foef*. Iemand die "*foefelt*" verricht dus waardeloos, slonzig werk. Hij wordt dan ook algemeen *foefelaar* genoemd.

Kalefateren wordt aan de Westkust en in het Kortrijkse vermeld als een gebruikelijke benaming voor het

bevraagde begrip. Het woord is als scheepsterm in onze taal terechtgekomen vanuit het Frans, waar het een Italiaans leenwoord is; de stam ervan gaat terug op een Arabisch woord voor asfalt. In de oorspronkelijke, technische zin is kalefateren het waterdicht maken (wellicht met een soort asfalt) van reten en naden tussen de planken van de romp of de dekken van een schip. Het woord vond zijn weg naar de algemene woordenschat, waar het, net zoals de afleiding *opkalefateren*, de ruimere betekenis aannam van 'opknappen' maar ook 'oplappen', wat de gedachte oproept aan oppervlakkigheid en ondeugdelijkheid.

Kariotten en karotten, die respectievelijk in de streek van Kortrijk en het Meetjesland in gebruik zijn voor 'waar-deloos werk verrichten', lijken vormelijk zo goed op elkaar dat we in eerste instantie geneigd zouden zijn ze als varianten van hetzelfde werkwoord te beschouwen. Of dat etymologisch ook klopt, is een andere vraag. Het valt namelijk geenszins uit te sluiten dat het om vanouds verschillende woorden gaat, waarvan de vormgelijkenis dus alleen aan het toeval is toe te schrijven.

Vast staat dat het West-Vlaamse *kariotten* is afgeleid van het substantief *kariot*, ontleend aan Frans *chariot* in de betekenis 'kar'. In het Vlaams is het woord bepaaldelijk een krakkemikkige kar of enig ander wrakkig voertuig gaan aanduiden, b.v. een *kariot* van een wagen, een fiets, een auto, enz. Wie zich met een "*kariot*" moet behelpen, ondervindt

veel last en moeite, vandaar dat *kariotten* behalve in de letterlijke betekenis 'zich moeizaam voortbewegen met een krakkemikkig voertuig' bij uitbreiding ook figuurlijk wordt toegepast op werk waarvoor men zich bovenmatig inspant, meestal zonder tot het gewenste resultaat te komen. Die gedachte komt dicht in de buurt van 'onvolwaardig of ondeugdelijk werk verrichten'.

Karotten vinden we in geen enkel (dialect)woordenboek terug, maar het zou best afgeleid kunnen zijn van het substantief *karot*, dat we kennen uit de Vlaamse uitdrukking *zijn karot trekken*, wat gezegd wordt van iemand die zich op heimelijke en bedrieglijke wijze aan zijn taak of plicht onttrekt, iemand die de kantjes afloopt. Zo iemand wordt betiteld als een *karot(ten)-karotentrekker*, of, op z'n Frans, een *carotier*. Het substantief *karot* betekent zoveel als 'gemakkelijke klus' in het West-Vlaamse gezegde "*dat is geen karot*". Een andere uitdrukking, die men in Oost-Vlaanderen, Antwerpen en Brabant placht te gebruiken, is *iemand karot(t)en trekken* of *iemand een karot trekken*, voor 'iemand beetnemen, bedriegen, foppen'. Het woord *karot* is in oorsprong een aan het Frans ontleende term (< *carotte*) uit het tabaksbedrijf, waaronder een spilvormig gesponnen rol tabak wordt verstaan, om snuiftabak uit te vervaardigen. Het maken van zulke "karo(t)ten" gebeurde klaarblijkelijk met trekkende bewegingen, want dat werk heette "*karot(t)entrekken*", en de persoon die dat deed was een

"*karot(t)entrekker*". Hoe *karot* en zijn afleidingen vanuit hun technische betekenis binnendrongen in de negatieve sfeer van bedriegen, zijn plicht ontwijken, enz., is niet meteen duidelijk. Was het trekken van "karot(t)en" in de letterlijke, ambachtelijke zin misschien één van de gemakkelijkste taken bij de tabaksverwerking, en werd de persoon die zich daarmee bezighield een beetje beschouwd als een "plantrekker" of een profiteur, die het zwaardere werk liever aan anderen overliet ?

Gezien de betekenisevolatie van *karot* is er taalkundig geen bezwaar om ons Meetjeslandse werkwoord terug te voeren op dat substantief, hetzij in de oorspronkelijke, technische betekenis, hetzij in de geëvolueerde, negatief beladen gebruikswijze zoals in de hierboven aangehaalde uitdrukkingen *zijn karot trekken, iemand een karot trekken, dat is geen karot*. In dat laatste geval was *karotten* meteen een synonieme uitdrukking voor *karot(t)entrekken* in de betekenis 'zijn plan trekken, de kantjes aflopen, e.d.' Wie op een dergelijke manier handelt, kan geen deugdelijk werk afleveren, een gedachte die blijkbaar voorop staat bij de informanten die *karotten* opgeven als antwoord op onze vraag naar 'slordig werken'.

Met de bovenstaande toelichting hebben we proberen aan te tonen dat *karotten* geheel onafhankelijk van *kariotten* ontstaan kan zijn, en dat elk van die werkwoorden vanuit zijn eigen semantische voorgeschiedenis de mogelijkheid in zich droeg om het begrip 'onzorgvuldig

werken' te gaan aanduiden. Dat wil echter niet zeggen dat we elke beïnvloeding van *kariotten* op de vorming en de betekenisontwikkeling van *karotten* uitsluiten. Zo kan het bestaan van een vorm *kariotten* in het eigen of in naburige dialecten ervoor gezorgd hebben dat de theoretisch mogelijke creatie van een werkwoord *karotten* uit *karot* ook echt werd gerealiseerd. En evenmin ondenkbaar is dat *karotten* het product is van vorm- en betekeniscontaminatie van *karot* en *kariotten*.

Karrenlappen, zoals men hier en daar in West-Vlaanderen pleegt te zeggen, laat zich letterlijk interpreteren als 'het oplappen van karren', een activiteit van de wagenmaker. Het is echter niet zeker of het woord ooit een neutraal gebruik heeft gekend met betrekking tot het wagenmakersberoep. Misschien klinkt het al vanouds spottend en denigrerend, zoals ook het corresponderende substantief *karrenlapper*, waarmee niet alleen minachtend naar een slechte wagenmaker wordt verwezen, maar ook naar een timmerman die zijn stiel niet kent, en bij uitbreiding naar al wie ruw en zonder deskundigheid tewerk gaat. Mogelijk is het werkwoord van het substantief afgeleid, en niet andersom.

Langs vergelijkbare weg is ook **kloefkappen** in het woordveld van 'slordig werken' terecht gekomen. Alleen wordt of werd dit woord daarnaast ook in objectieve zin gebruikt voor het klompenmakersberoep, net zoals *kloefkapper* een neutrale aanduiding is voor de beoefenaar. Dat wagen- en klompenmakers

vaak het mikpunt waren van spot, en dat ze symbool stonden voor ondeskundigheid, komt door de geringe maatschappelijke waardering die hun ambacht genoot in vergelijking met ingewikkelder beroepen binnen de houtbewerking, zoals dat van de timmerman en de meubelmaker.

Knoeien is een standaardtaalwoord, dat volgens onze informatie hier en daar in het dialect is overgenomen. Over de oorsprong ervan geven de etymologen eens te meer geen uitsluitsel. Theoretisch zou het een (gewestelijke of gemoedelijke) variant kunnen zijn van een vorm *knoeden*, zoals *goeie* bestaat naast *goede*, *rooien* naast *roden*, Brabants *brajen* en *rajen* naast *braden* en *raden*. Het probleem echter is dat geen enkele historische bron een werkwoord met de vorm *knoeden* vermeldt. Wel bestaat er een zelfstandig naamwoord *knoedel*, met ongeveer dezelfde betekenis als *knot*, waaruit naar wij vermoeden het hieronder behandelde *knosselen* ontstond, nl. 'kluwen, dot, streng van ineengedraaide draden, haren en soortgelijke vezels'. Zit *knoedel* wellicht in de etymologische achtergrond van *knoeien*, en is de betekenisgeschiedenis van dit werkwoord vergelijkbaar met die van *kno(t)selen* en *knutselen*?

Knosselen en **knotselen**, die ons uit de oostelijke helft van Oost-Vlaanderen en van Zeeuws-Vlaanderen worden gesignaleerd, zijn ongetwijfeld historische wisselvormen van het Nederlandse **knutselen**, dat overigens ook al spora-

disch tot de dialecten is doorgedrongen. Volgens de woordenboeken zijn de varianten met de klinker *o* in de stam, alleen nog in de Vlaamse dialecten bekend. *Knutselen* wordt weliswaar het meest gebruikt in de neutrale of zelfs positieve zin van 'iets uit liefhebberij maken of in elkaar zetten', maar zowel in de standaardtaal als in de dialecten kan het ook een denigrerende aanduiding zijn voor 'gebrekking te werk gaan, knoeien'. Dat de laatstgenoemde inhoud zich gemakkelijk uit de eerste ontwikkelde, zagen we al bij het werkwoord *bri-coleren*.

Het drietal *knosselen* - *knotselen* - *knutselen* maakt deel uit van een omvangrijke woordfamilie, waartoe ook werkwoordsvormen behoren als *knoten*, *knotten* en *knutten*, *knotsen* en *knutsen*, en verder substantivische vormen als *knot*, *knut*, *knots(el)* en *knuts(el)*. De aard van de verwantschap tussen al die vormen, m.a.w. hun historisch-etymologische verhouding, blijkt een uiterst ingewikkelde aangelegenheid, die in ieder geval niet zo meteen op te klaren valt aan de hand van wat de woordenboeken - het WNT, de etymologische woordenboeken en de idiotica - erover zeggen. Het vergt een studie op zich om tot een geloofwaardige reconstructie te komen van die wijdvertakte stamboom. Laten we ons derhalve beperken tot wat o.i. essentieel is voor de oorsprong van *knotselen*, *knosselen* en *knutselen*. Wij menen daarin het zelfstandig naamwoord *knot* te herkennen, waarnaast vanouds een wisselvorm *knut* in gebruik

was, zoals naast *zon*, *bok*, *schop* en *dof* gewestelijk ook *zun(ne)*, *buk*, *schup(pe)* en *duf* bestaan. Zoals hierboven bij de bespreking van *knoeien* al aangegeven, is of was *knot* de benaming voor verschillende dingen die ontstaan doordat men draden, haren, vezels, enz. ineendraait, b.v. een kluwen, een haardot, een bundel vlas, een knoop in een touw of een draad, enz. De gedachte aan een dot of kluwen als iets verwards, zou dan aan de basis kunnen liggen van de werkwoordbetekenis: wie *knotselt* of *knosselt*, verwacht de dingen, maakt er een knoeiboel van. In deze veronderstelling, nl. dat onze werkwoorden uiteindelijk op het substantief *knot/knut* teruggaan, moet de variant met *t* in de stam, nl. *knotselen/knutselen*, als de primaire worden beschouwd, en *knosselen* als een assimilatieproduct daarvan (vergeleijk verder Brabants *prossen* naast *prutsen*). Tussen het substantief en de door ons geattesteerde frequentatieve werkwoordsvormen liggen mogelijk werkwoorden op *-en*, nl. *knotsen/knutsen*, die door invoeging van een versterkende *s* ontstonden uit *knotten/knutten*, zoals ook *splitsen* uit *splijten* en *ritsen* uit *rijden*.

Onze gegevens bevatten verschillende compromisvormen met *kno(t)selen / knutselen*: **knuielen**, sporadisch opgetekend in het Meetjesland, ontstond wellicht onder invloed van *ruiefelen*, dat in westelijk Vlaanderen afwisselt met *roefelen* in de betekenis van 'iets haastig afwerken, afhaspelen'. **Knonselen**, opgegeven in Gent en omgeving,

Bassevelde en Melsen, is ongetwijfeld een contaminatie met *bronselen*. Het Aalsterse **futselen** is mogelijk een mengvorm van *knutselen* en *foefelen*, maar aangezien ook **frutselen** in ons materiaal voorkomt (opgegeven in het West-Vlaamse Outrijve en het Oost-Vlaamse Baasrode) valt niet uit te sluiten dat hierbij ook *prutsen* en het bijhorende frequentatief *prutselen* in het spel zijn. In **knoefelen** (Hemelveerdegem) herkennen we de invloed van *foefelen*. **Knoezelen**, opgegeven in Sint-Gillis-Dendermonde, zal wel een expressieve vervorming van *knosselen* zijn.

Kramen blijkt typisch voor de westelijke helft van West-Vlaanderen. Het is een afleiding van het substantief *kraam* in de zin van 'marktkraam', en heeft als letterlijke betekenis 'met een kraam op de markt staan om goederen in 't klein te verkopen'. Marktkramers behoorden vroeger tot de geringsten onder de kooplui: hun handel leidde niet tot rijkdom, soms zaten ze uren in hun kraam zonder iets te verkopen, zodat ze aan het einde van de marktdag amper voldoende hadden verdiend om hun kosten te delgen. Vandaar dat *kramen* wellicht vanouds al de gedachte opriep aan het weinig benijdenswaardige lot van de marktkramer, wiens karige inkomsten immers niet opwogen tegen het opgebrachte geduld en de geïnvesteerde moeite. Vanuit die opvatting van *kramen* in de letterlijke zin kon het woord zijn betekenis verruimen tot 'moeizaam met iets bezig zijn, zonder dat de geleverde inspanningen tot enig bevredigend resultaat leiden'.

De stap naar 'knoeien, ondeskundig tewerk gaan, onzorgvuldig handelen' is dan vlug gezet. Ook bij *kariotten* viel een analoge betekenisovergang te constateren. Overigens heeft *kramen* in de West-Vlaamse dialecten binnen die betekenisfeer nog andere toepassingen ontwikkeld, die we bij De Bo omschreven vinden als 'ergens lang en verdrietig moeten toeven of wachten. *Dat is hier toch een arm kramen*', en 'bijkans gebrek lijden, met grote moeite toekomen, te kort hebben... *Die werkman heeft lang moeten kramen, maar nu vaart hij beter.*'

Mooschen, met ruime verspreiding in West- en Oost-Vlaanderen, is etymologisch hetzelfde woord als *morsen* in het Nederlands, maar heeft in het dialect een veel ruimer toepassingsbereik, waarmee het dicht in de buurt komt van *brielen*. Trouwens, in het West-Vlaams worden beide werkwoorden dikwijls in één adem genoemd: *Hij doet niet anders dan mooschen en brielen*.

De stam van *mooschen* bevat het zelfstandig naamwoord *moos*, *moze*, dat in de huidige Vlaamse dialecten nog ruim verspreid is voor slijk, modder, dabber, vuiligheid. Tot dezelfde woordfamilie behoort het gelijkbetekenende *mors*, dat in andere streken van ons taalgebied voorkomt en aanleiding gaf tot de werkwoordvorm *morsen*. De oorspronkelijke betekenis van *mooschen* en varianten zal zoiets geweest zijn als 'bevuilen met modder, bekladden met vuil'. Van daaraf ligt een betekenisontwikkeling naar 'knoeien' voor de hand, waarvan

'onzorgvuldig, morsig, slonzig tewerk gaan' een figuurlijke toepassing is.

Prutsen is algemeen verspreid in de dialecten voor 'knoeien, slecht en onhandig werken' en komt als zodanig ook voor in onze standaardtaal. Dezelfde betekenissen vinden we in het WNT en/of de dialectwoordenboeken terug bij het vormverwante *prossen* (in Oost-Vlaanderen, Antwerpen en Brabant) en het frequentatief *prutselen*.

De oudste betekenis van zowel *prutsen*, *prossen* als *prutselen* is 'met borrelend geluid koken, sudderen', een toepassing die ook nog bij andere vormen van dezelfde woordfamilie wordt aangetroffen, zoals o.m. bij *prosselen*, *prutten* en *pruttelen*. Het WNT vermoedt dat de stam van al die werkwoorden een klanknabootsend woord bevat - *pros*, *prut*, *pruts* of iets dergelijks - waarmee het geluid werd weergegeven van iets wat aan het gisten, borrelen, sudderen of koken is. Het verband met de betekenis 'knoeien' moet wellicht gezocht worden in de gedachte dat iets wat tè lang pruttelt of suddert, uiteindelijk uitkookt tot een smakeloze brij, een waardeloos gerecht. Interessant hierbij is dat *prut(s)* en *prot* inderdaad de betekenis hebben aangenomen van 'weke, pappige, drab-bige massa'.

Kennelijk heeft *prutsen* (en varianten) net als b.v. *koken*, vanuit zijn toepassing op een proces dat zich voordoet aan zaken en in gang gezet en gehouden wordt door een niet-menselijke oorzaak

(het vuur doet spijzen pruttelen), een betekenisontwikkeling gekend waarbij het een menselijke activiteit is gaan aanduiden. Iemand die prutst maakt iets tot een waardeloze brij, een allegaartje waar niets mee aan te vangen valt, kortom, een knoeiboel.

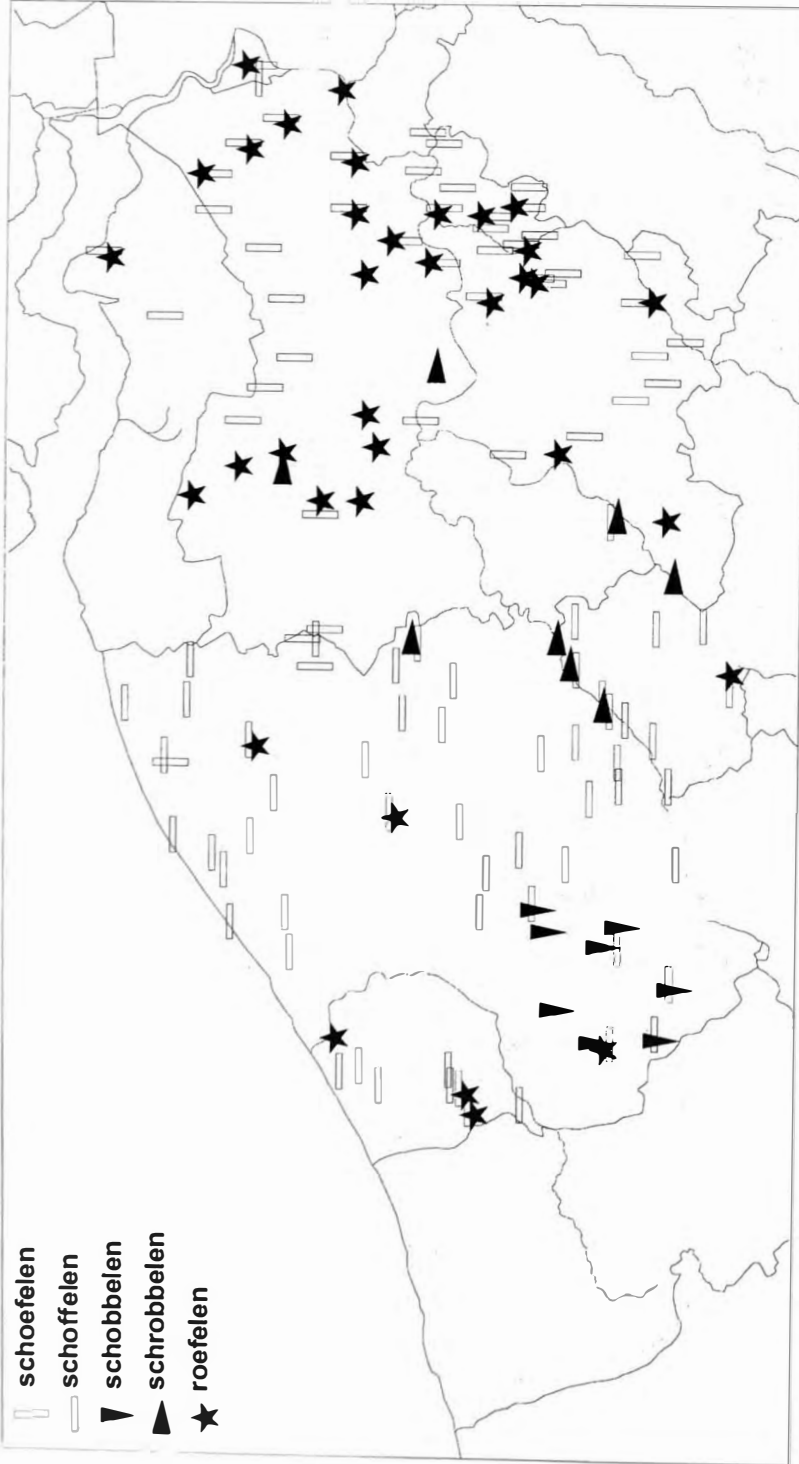
4. Al te haastig, en daardoor slordig te werk gaan

Roffelen, roefelen en ruifelen zijn sinds lang bestaande wisselvormen van hetzelfde woord. We vinden ze in een sterke concentratie terug in Oost-Vlaanderen, in West-Vlaanderen is de verspreiding veeleer sporadisch. De variatie van de stamklinker lijkt niet louter een kwestie van geografische verscheidenheid, want de drie vormen liggen nogal willekeurig door elkaar gezaaid, zij het met een overwicht aan *oe*-varianten in Oost-Vlaanderen. Wellicht heeft de drang tot expressiviteit het ontstaan van deze wisseling in belangrijke mate gestimuleerd, zoals dat ook gebeurde in andere emotioneel geladen woorden, b.v. in *loefier*, *loffer*, *luifer* 'lompe kerel'.

Hoewel ze er de uiterlijke vorm van hebben, en wellicht voor het huidige taalgevoel ook de expressieve waarde, zijn deze werkwoorden etymologisch geen frequentatieven, maar afleidingen van een voorwerpsnaam op *-el*, die overigens ook al de genoemde klinkervariatie vertoont: *roffel*, *roefel*, *ruifel*. Het woord slaat op verschillende werktuigen die gebruikt worden bij grof werk, zoals

de ruwschaaf van de timmerman, en ook diverse types schoppen waarmee ruw werk wordt verricht, zoals het ruimen van slijk uit sloten, het scheppen van grote hoeveelheden graan, aardappelen, stenen, enz. *Roffelen* is dus een weinig zorg vereisende activiteit, en die gedachte legt een betekenisuitbreiding voor de hand naar 'grof, slordig, zonder precisie te werk gaan'. Bij ruw werk schiet je rapper op dan bij fijn werk, en kom je gemakkelijk in de verleiding om té snel te willen gaan. Vandaar wellicht dat *roffelen* en consoorten specifiek betrokken worden op *té haastig*, en daardoor onzorgvuldig tewerk gaan. Bovendien werd die associatie mogelijk versterkt door invloed van vorm- en/of betekenisverwante woorden, zoals het homonieme *roffelen* (waarnaast ook weer *roefelen*), dat een klanknabootsend woord bevat, en waarmee men het slaan op een trom weergeeft, het geluid van de donder, of de snelle opeenvolging van doffe, rammelende of klapperende geluiden. Stellig zit dit *roffelen/roefelen*, meestal tezamen met *schoffelen/schoefelen*, achter woordverbindingen als *roffel de schoffel*, *roffel de stoffel* (beide gehoord in Noord-West-Vlaanderen) *roefel de schoefel* (in het Meetjesland), *roefel de tjoefel* (Knesselare), *oefel de schoefel* (Moerbeke-Waas), ... die alle weergeven dat iets snel en plotseling gebeurt (b.v. *Hij heeft dat daar roffel de schoffel in mekaar gestoken.*) Verder valt te denken aan het - in oorsprong eveneens klanknabootsende - tussenwerpsel *roef*, ter uitdrukking van een kort en plotseling gebeuren, b.v. *hij was*

KAART 2 : SLORDIG WERKEN DOOR OVERHAASTING

nog niet binnen of - roef ! - hij was alweer weg. Onze zegslieden uit Schellebelle, Moorsel en Hemelveerdegem spreken overigens, met een expressieve verdubbeling, van [iets] *roef-roef* [doen] voor 'te haastig werken, iets te vlug en zonder de vereiste zorg afwerken'.

Schoffelen en **schoefelen**, in Vlaanderen de meest gebruikelijke werkwoorden voor 'té haastig, en daardoor onzorgvuldig werken', zijn tot op grote hoogte te vergelijken met de hierboven behandelde trits *roffelen*, *roefelen* en *ruifelen*. Ten eerste zien we weer de wisseling *o/oe* opduiken bij de stamklinker. Wel lijkt die variatie in dit geval op zijn minst ten dele regionaal bepaald te zijn, want de vorm met *oe* zit opmerkelijk geconcentreerd in Oost-Vlaanderen, terwijl de opgaven uit West-Vlaanderen in overgrote meerderheid een *o* hebben in de stam. Die verhouding doet denken aan de oost/west-verdeling van b.v. *loemp* tgov. *lomp*, *boebel* tgov. *bobbel*, e.d.m.

In de tweede plaats gaat het hier nogmaals om werkwoorden die etymologisch gesproken geen frequentatieve formaties zijn, maar afleidingen van een zelfstandig naamwoord op *-el*, dat ook nu weer een werktuigbenaming is. Een *schoefel* (in Brabant en aangrenzend Oost-Vlaanderen) of *schoffel* (in westelijk Vlaanderen) is een landbouwgereedschap, meer bepaald een hak, die in hoofdzaak wordt gebruikt om onkruid los te hakken. Het moet een erg oud

woord zijn, want we vinden er corresponderende vormen van terug in onze West-Germaanse zusters talen, zoals Engels *shovel* en Duits *Schaufel*, beide in de verwante (en overigens ook in ons taalgebied niet onbekende) betekenis 'schop'. In een ver verleden zouden deze gereedschapsnamen afgeleid zijn van het werkwoord *schuiven* (of althans van de Germaanse voorloper daarvan). Een hak en een schop *steekt* men inderdaad niet verticaal in de grond, maar men *schuift* ze als het ware onder de bovenlaag van de aarde. In letterlijke zin betekent *schoffelen* dus 'grond bewerken met een hak' of, in andere dan de Vlaamse dialecten, 'met een schop'. Het verband met 'slordig werken door overhaasting' ligt hierin, dat het verwijderen van onkruid met de "schoffel" of hak minder nauwkeurig, maar ook veel sneller geschiedt dan het tijdrovende; arbeidsintensieve wieden met de hand. Akkers met planten die ver genoeg uit elkaar staan, zoals rapen en bieten, kon men gemakkelijk schoffelen, maar een dicht opeengroeiend gewas als b.v. vlas vergde veel meer zorg, en moest nauwgezet met de hand worden gewied. Welnu, uit de tegenstelling tussen het zorgvuldige, maar tijdrovende wieden en het schoffelen met de hak, ging men dat laatste wellicht verbinden met 'haastig, minder zorgvuldig werken', niet alleen in het landbouwbedrijf, maar ook bij allerlei andere activiteiten.

Bij de bespreking van *roffelen* en varianten noemden we al een aantal reduplicerende uitdrukkingen waaraan

schoffelen / *schoefelen* mee ten grondslag ligt. Blijkbaar heeft het hier behandelende werkwoord daarnaast ook op zijn eentje aanleiding gegeven tot een dergelijke verbinding, nl. *schoffel de schoffel* / *schoefel de schoefel*, die heel courant wordt gehoord in de West-Vlaamse Polders (b.v. *'t Is goed te zien dat ze dat hier schoffel de schoffel hebben proberen te repareren*). Een andere (West-Vlaamse) uitdrukking waarin *schoffelen* verweven zit, is *[iets] in een schoffelscheut* of *in een schoffelschoot [doen]*. Het element *-scheut* / *-schoot* in deze uitdrukking is afgeleid van het werkwoord *schieten*, dat vanuit zijn betekenis ook verbonden is geraakt met 'iets snel en onnauwkeurig verrichten, als het ware vanop een afstand', getuige uitdrukkingen als *iets thope schieten*, *'t is aaneengeschoten*, *'t is eraan geschoten van een eind ver*.

Schrobbelen komt voor in het zuidoosten van West-Vlaanderen en in westelijk Oost-Vlaanderen. In sommige plaatsen heeft het ook nog zijn oorspronkelijke betekenis 'haastig bijengraaien' behouden. Zo kun je kleine voorwerpen als muntstukken, kruimels of bikkels (bij het bikkelspel) "op een hoopje *schrobbelen*".

Het werkwoord zou een versterkend frequentatief zijn van *schrobben*, dat eertijds zowel 'krabben (ter verlichting van jeuk)' als 'schrapen' (= met een krabbelende beweging verplaatsen of verwijderen) betekende. Vooral aan die laatste toepassing moeten we denken om de

betekenisaspecten 'haastig' en 'slordig' van *schrobbelen* te verklaren. Wie snel iets bijengraait of wegkrabt, legt daarbij weinig zorg aan de dag. In die optiek past ook het voorbeeld dat Teirlinck geeft i.v.m. een slordige kleermaker: "*De kleermaker hee mijn broek t'hoop geschrobbeld*".

Het in de buurt van Ieper opgetekende **schobbelen** zal wel een mengvorm zijn van *schrobbelen* en *schoffelen*. Bij **grobbelen** (Oosteeklo en Waarschoot) is wellicht contaminatie opgetreden met *grabbelen*, dat met *schrobbelen* de betekenis 'bijengraaien' deelt. Op zijn beurt ligt dat werkwoord aan de grondslag van de expressieve uitdrukking die onze medewerker uit Bassevelde invulde: *[iets] grobbel-de-grobbel [doen]*. Een vergelijkbare reduplicerende wending, waar *schrobbelen* dan weer tussen zit, is *hobbelen de schrobbelen* (Laarne).

5. Besluit

Benamingen voor dingen uit de werkelijkheid die bij de waarnemer emotionele reacties uitlokken, zijn klassiek het voorwerp van expressieve woordvorming. Daarbij is klank vaak belangrijker dan inhoud, en dat blijkt wel uit het bovenstaande lijstje. We wezen er bij het begin al op dat het intensiverende element *-el-* in heel veel woorden aanwezig is. Ook het feit dat bepaalde beginmedeklinkercombinaties vaak terugkeren, wijst in die richting. Denken we aan de opvallend sterke vertegenwoordiging van woorden met *br-* (*brielen*, *brodde-*

len, brobbelen, brokkelen, bronselen, brosselen) en kn- (knoeien, knosselen en knotselen, knuifelen), een enkele keer ook schr- (schrobbelen). Ook de combinatie *i-a* in *fikfakken* is een klankexpressieve vorming. Niet toevallig komen ook binnen in het woord bepaalde klankcombinaties nogal eens terug; bemerk het rijm in *roffelen* en *roefelen*, *schoffelen* en *schoefelen*.

Semantisch gaan de denigrerende woorden wel eens ten koste van lager gewaardeerde beroepen en bezigheden, zoals in *karrenlappen*, *kar(i)otten*, en *kloefkappen*. In zekere zin moet ook *kramen* hiertoe gerekend worden. En dan is er natuurlijk het vaak terugkerende thema, nl. woorden uit de sfeer van modder en brij-achtige substanties (b.v. *mooschen*, *brielen*, *broddelen*, *defelen*). In de buurt komt ook *prutsen* met zijn varianten.

Het Frans is een aantal keren bron van inspiratie, zoals in *bricoleren*, *kalefateren*, *kariotten*, *karotten* en misschien ook *brielen*).

Hoe gevarieerd het aanbod van woorden op het eerste gezicht ook mag lijken, en hoe sterk ook klankexpressiviteit meespeelt, toch geeft de woordvorming in deze gevoelsgeladen sfeer van de taal een zekere regelmaat te zien.

BIBLIOGRAFIE

Frequent geraadpleegde woordenboeken

- P.J. Cornelissen en J.B. Vervliet, *Idioticon van het Antwerpsch dialect*. Gent, 1899-1903 (3 delen) + *Aanhangsel*. Gent, 1906 + *Bijvoegsel*, door P.J. Cornelissen. Turnhout 1936-38 (3 delen).
- L.L. De Bo, *Westvlaamsch Idioticon*. Gent, 1892 (2e uitgave); fotomechanische herdrukken: Handzame, Familia et Patria, 1970, 1976 en 1991.
- R. Desnerck, *Oostends Woordenboek*. Handzame, 1972.
- A. Joos, *Waesch Idioticon*. Gent, 1900. Fotomechanische herdruk, met biografie en kritische inleiding door Leo E. De Meulenaer: Sint-Niklaas, Danthe, 1979.
- L. Lievevrouw-Coopman, *Gents Woordenboek*. Gent 1950-55. Herdrukken: Gent, L. Broers, 1974 en 1983
- Kiliaan = Cornelis Kilianus, *Etimologicum teutonicae linguae...Antverpiae, 1599*. Anastatische herdruk: Handzame, Familia et Patria, 1974
- L.W. Schuermans, *Algemeen Vlaamsch Idioticon*. Leuven 1865-1870. Fotomechanische herdruk: Torhout, Flandria-Nostra, z.d. [1985]
- I. Teirlinck, *Zuid-Oost-Vlaandersch Idioticon*. Gent, 1908-22. Fotomechanische herdruk, met een aanvullende lijst woorden uit het exemplaar van de auteur: Handzame, Dewilde, 1986.
- E. Verwijs en J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's-Gravenhage 1885-1929.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche taal*. 's-Gravenhage, Leiden, 1882-1998.
- WVD = *Woordenboek van de Vlaamse dialecten*. Gent/Tongeren, 1979-.